

TASNÁDI EDIT
**A Törökországi levelek három
 törökországi kiadásáról**

Természetes török igény volt Mikes Kelemen *Törökországi leveleinek* lefordíttatása és immár három kiadása, hiszen szerzőnk múltbéli önmaguk elé tart tükröt, amikor – akár egy háromszáz év előtti tudósító – a szemtanú hitelességével, ugyanakkor élvezetes stílusban számol be a XVIII. századi török világ jó néhány olyan momentumáról, amelyekről saját forrásaik nem vagy alig szólnak, és ha mégis, akkor is egészen más szempontból ítélik meg saját hazájuk jelenségeit. Márpedig kit ne érdekelne, hogyan látja a külföldi – a törökök számára fontos mind a két jelző: magyar és európai – szem országuk tájait, lakóit, lényeges vagy kevésbé lényeges történéseit, kultúráját, vallását, hagyományait vagy mindennapjait?

A mai Törökországban szinte minden Mustafa Kemal Atatürkkal kezdődött. Fiatalkatonatisztként indított nemzeti felszabadító háborút, s egyedül tudott az első világháborút lezáró Párizs-környéki békéken változtatni: legalábbis a töröklakta területeket visszakapta az ország. Talpra állította „Európa beteg emberé”-t: a korhadt szultáni birodalom helyén modern köztársaságot teremtett. Személyes gondja volt mindenre, így pl. az írásreformra, illetve a török irodalmi nyelvnek az arab és perzsa elemektől való megtisztítására is, s eközben még a magyar nyelvészek, a magyar helyesírás és a magyar nyelvújítás tapasztalataira is odafigyelt. Az új fővárosban egyetemet alapított, s abból a megfontolásból, hogy a nemzet tudat kialakításához elengedhetetlen az ország nyelvének, irodalmának, történelmének és földrajzá-
 nak ismerete, az 1936. január 9-én megnyitott ankarai bölcsészkar az egyedülálló „Nyelvi, Történelmi és Földrajzi Kar” nevet adta. Tekintettel a messzi múltba nyúló magyar–török történelmi és nyelvi kapcsolatokra, Atatürk külön kívánságára a törökségtudományok értékes segédtudománya számára az elsők között alapították meg a fakultás hungarológiai tanszékét, melynek élére Atatürk Rásonyi László turkológus professzort hívta meg.

Egy későbbi protokolláris látogatásnak messze ható következményei lettek: „1941-ben a Török Köztársaság akkori elnöke, İsmet İnönü meglátogatván az egyetemet a szokottnál hosszabb időt töltött a Hungarológiai Intézet szépen berendezett könyvtárában. Amikor meglátta a világirodalom magyarra fordított két sorozatát, a Klasszikus Regénytárat és a Képes Remekírókat, ezekkel a szavakkal fordult kísérőjéhez: »Ezt nekünk is meg kell csinálnunk!« Rövidesen tárcaközi bizottságot alakítottak, amelynek tervei alapján elindult a Dűnya Edebiyatı Klasikleri («A világirodalom klasszikusai») sorozat.”¹ A tanszéken hamarosan kiváló fordítónemzedék² nevelődött. Hihetetlen gyorsasággal, 1944 és 1948 között 19 magyar mű jelent meg a *Macar Klasikleri* (Magyar klasszikusok) cím alatt, többnyire a sorozatszerkesztésben oroslánrészt vállaló Halasi-Kun Tibornak, a tanszék akkori professzorának előszavával. Érdekes, hogy a címlapon az általánostól és a török gyakorlattól is eltérő magyar névsorrend miatt a szerzők keresztnévét a családnév előtt csak a kezdőbetű jelölte.

Szimbólumértékűnek tekinthetjük, hogy sorozatindítóként Mikes remekművét adták ki: a *Türkiye Mektupları* két kötetben, 1944-ben, illetve 1945-ben, Sadrettin Karatay fordításában jelent meg.³ A klasszikusokhoz méltó módon egyszerű, világos színű kartonált címlapon a sorozat többi köteteihez hasonlóan a körbefutó vékony keretben csak a szerző neve, a mű címe, valamint a Népoktatási Minisztérium emblémája kapott helyet.

Az I. kötet első lapjain a sorozathoz készült ajánlások találhatók a kor két kiváló politikusának tollából. Mind İsmet İnönü köztársasági elnök 1941. augusztus 1-jei, mind Hasan-Áli Yücel népoktatási miniszter 1941. június 23-i keltezésű, a köztársasági elnökénél valamivel hosszabb írása a világirodalmi jelentőségű művek fordításának és olvasásának fontosságát hangsúlyozza. Ezután következik a fordító értő és eligazító előszava,⁴ amely megismerteti a török olvasót Mikes Kelemennek a történelmi körülményektől, II. Rákóczi Ferenc fejedelemtől, szabadságharcától és bujdosásától elválaszthatatlan élettörténetével, természetesen nagyobb teret nyújtva a rodstói évtizedeknek.

Ezt követően – talán nem érdektelen ide idézni – a mű történetére tér át: „Életének főműve, a *Törökországi levelek* egy szerencsés véletlen folytán kerül Magyarországra. Báró „Fransua Toth”⁵ Çanakkale⁶ erődítményeinek magyar származású építője találta meg és vitte Magyar-

1 Rásonyi László beszámolója alapján közli KAKUK Zsuzsa: Keletkutatás, 1990. tavaszi szám, 124.

2 Sadrettin Karatay, Sami. N. Özerdim. Ferit Zahir Törümkürey, Necmi Seren és Ziya Tugal.

3 K. Mikes: *Türkiye Mektupları*, Ankara, Maarif Matbaası, I. 1944., II. 1945.

4 S. K. monogrammal, IX–XIV. oldalszámozással (Az előző oldalak nincsenek számozva. Itt kapott helyet az egyoldalas hibajegyzék is.)

5 Baron de Tott, magyarosan Tóth Ferenc

6 Dardanellák

országára. Mondják azt is, hogy egy Mészáros nevű magyar találta meg, és egy Horváth nevű öreg tanúsította mibenlétét. Amikor Mészáros Bécsbe utazott, átadta a kéziratot Görög Demeternek, s tőle került át Kulcsár Istvánhoz. Kulcsár adta ki először a *Leveleket* 1794-ben. A mű sokáig nem keltett figyelmet, később azonban többször is kiadták, és általánosan kedveltté vált.⁷⁷

A továbbiakban Karatay magáról a leveleskönyvről, tartalmáról, a levelek címzettjéről, a levél-műfajról, Mikes egyedülálló stílusáról és sajátos humoráról szól, s végül a következőképpen zárja sorait: „Az olvasót most magára hagyjuk a levelekkel, csak még annyit szögezzünk le, hogy nem szabad azt várnunk, hogy Mikes korának valamennyi eseményéről hírt kapunk belőlük. De mégiscsak ő az, aki a legközvetlenebbül ismert meg bennünket a rodostói bujdosók életével. Az ő lelkiállapota szerint változó képeknek köszönhetően bepillantathatunk a száműzött magyarok belső világába. Reméljük, hogy Mikes leveleinek török fordításában meglátják a fent említett értékeket, és tanúságuk révén érteni és szeretni fogják Mikest és társait.”⁷⁸

Ezután következnek a levelek. Az I. kötetben az 1–77. levél olvasható; a kis szedéstükör, a tágas sorköz és az előszóban alkalmazottnál jóval nagyobb betűnagyság következtében ez a 3-tól a 224. oldalig tartó terjedelmet jelent. A II. kötet változatlan tipográfiával és szöveggel hozza ismét Ísmet İnönü és Hasan-Âli Yücel ajánlását, majd a 3-tól a 268. oldalig a leveleket a 78-tól a 207-ig. A törökök számára idegen fogalmakat mindkét kötetben lábjegyzetek világítják meg.

A könyv régóta beszerezhetetlen. Olyannyira ritkasággá vált, hogy amikor a kilencvenes évek második felében az Ankarai Egyetem hungarológiai tanszékén tanítottam, az időközben a kari könyvtárba átköltötetett egykori legendás gyűjteményben már csak az egyik kötetét találtam meg, s mint ahogy most az internetet böngészve látam: az egyik török antikvár terjesztő is csak a II. kötetet hirdeti. Természetesen többször is felmerült az újabb kiadás gondolata. Csak példaként említsük meg Hopp Lajos 1994-es *Mikes-megemlékezések* című beszámolóját: Bedrettin Tunabaş, az akkori budapesti török nagykövet a mű újabb kiadását ígéri, és ezt sürgetik a valahai budapesti diákokból jeles professzorokká vált Hasan Eren, Şerif Baştav és M. Tayyib Gökbilgin is.⁹

7 K. Mikes: *Türkiye Mektupları*, i. m., XII.

8 Uo., XIV.

9 ItK, 1994, 98 évf. 5–6. füzet, 812.

10 A „fejedelem” szó fordítása gondot okoz a török fordítóknak, a „Prens”, a „Kral” és a „Bey” használatával egyaránt találkozhatunk.

11 Kelemen Mikes: *Osmanlı'da Bir Macar Konuk Prens Rakoczi ve Mikes'in Türkiye Mektupları*, Aksoy Yayıncılık, İstanbul, 1999, 296.

12 Uo., 7–13.

Mindazonáltal igen meglepett, amikor régi költő- és szerkesztőismerősöm, Yalvaç Ural, akkoriban éppen az isztambuli Aksoy Kiadó vezetője azzal keresett föl Ankarában, hogy fordítsam le újra a föllehetetlen művet törökre. A felkéréshez szolgáljon magyarázatul, hogy a török nyelv az arab és perzsa elemektől való megtisztításának évtizedeit élte (magam is tapasztaltam például, hogy tanítványaim Halasi-Kun Tibor alig fél évszázada törökül írt magyar irodalomtörténetének nyelvét már alig értették!), tehát Yalvaç barátom joggal vélhette úgy, hogy a Mikes-fordítás nyelve fölött is eljárt az idő. Én természetesen szabódtam. Meggyőződésem, hogy a műfordítónak mindenekelőtt a célnyelvet kell teljes mértékben bírnia. (Hogyan adhatnám én vissza Mikes utánozhatatlan nyelvi világát?) Végül abban maradtunk, hogy pár levelet lefordítok, majd meglátja. Azt gondoltam, hogy a próbafordítással meggyőzőm a feladat vállalhatatlanságáról, ő azonban azt írta vissza, hogy van egy kiváló nyelvérzékű szerkesztője, aki lektorálja majd a munkámat – vágjak bele. A könyv végül a kiadó kívánságára – mondván: a fejedelmi rang csábítólag hat a vevőkre – sajátos címlappal jelent meg: *Az oszmánok magyar vendége*, alatta hatalmas betűkkel: *Prens*¹⁰ *Rákóczi*, alatta: *és*, majd újabb sorral lejjebb: *Mikes Törökországi levelei*, s végül lejjebb, középen a szerző neve újra, immár teljes alakban: *Kelemen MIKES*.¹¹ A keménykötésű, színes borítót a legismertebb Rákóczi-, illetve Mikes-képmás díszíti. A kötetet számos szövegközi fekete-fehér kép illusztrálja. Az előzők-oldalokon Mikes Pál ónkannájának felirata és vésett díszítményeinek részletei láthatók. A szinte napjainkig zajló nyelvújítás miatt Törökországban általánossá vált szövegmodernizálások magyarázhatják a számomra is meglepetést okozó megfogalmazást a belső címlapon: „Fordította Tasnádi Edit, a mai török nyelvhez igazította Figen Turna.”

Az előszóban igyekeztem mindazt összefoglalni, amit a török olvasónak Mikesről, illetve Rákócziról, a korról és a *Törökországi levelekről* tudnia kell;¹² Figen Turna pedig *A könyvről* címmel többek között az alábbiakra hívta fel a figyelmet: „Mikes előadásmódja csodálatra méltóan gazdag, stílusa könnyed és hajlékony; sokszor meglepő megfogalmazásokat is használ. Történelmi missziót teljesít ezzel a könyvvel; időnként, főképpen amikor elborul a kedve, érzelmei helyett a történelmi események felé fordul. Beszél például Mevlanáról és a mevlevi dervisekről (anélkül, hogy néven nevezné őket), és átnyújtja Marquis de Sade *Florville és Courval* című elbeszélését a *Szerelmi bűnök* című kötetből. Valójában ez a könyv nem is de Sade-é (1740–1814), hanem korábbi. Történetszerűen írja le a selyemhernyó-

tenyésztés és a selyemkészítés legősibb módszereit, a selyemhernyókat szinte emberi tulajdonságokkal felruházva. Beszél háborúkról, békekötésekről, uralkodókról és országokról; a tények mellett legendákat és pletykákat is közvetítve. Saját hazájára vonatkozó emlékeit és az otthoni szokásokat összehasonlítja a bujdosásban szerzett tapasztalataival; olykor bírál is. Istenbe vetett hite – a könyv egésze bizonyítja – mindvégig töretlen: legfőbb megtartó ereje ebből táplálkozik. Anélkül, hogy önmagának bevallotta volna, a bujdosók nevében nyomot akart hagyni a világban.¹³ A hátsó borítón a keretes írás a szerzót és „páratlan művé”-t ajánlja.

(1999-ben volt hazánk a Frankfurti Könyvvásár fővendége, ennek köszönhetően a frissen megjelent könyv egy példánya helyet kaphatott azon a teremnyi falon, amelyet magyar művek idegen nyelvű fordításai borítottak.)

A harmadik kiadás Rodostóban, mai nevén Tekirdağban látott napvilágot. A fejedelem restaurált ebédlőházában berendezett állandó kiállítás 1982. június 14-e óta fogadja a látogatókat, közöttük a kiemelkedően nagy számban érkező magyarokat. Ennek folyományaként tiszteletbeli konzulátus nyílt a városban, s a Magyar–Török Baráti Társaságunk, majd a Rodostói Magyar Baráti Társaság szervező munkájának köszönhetően az immár 47. alkalommal megrendezett júniusi Cseresznye Fesztivál keretei között Magyar Napot is ünnepelnek.¹⁴ E vonzó programok, valamint a Rákóczi Múzeum, a tengerparti emlékparkot díszítő Rákóczi-szobor és Mikes-emlékmű keltette igény kielégítésére kereste a város a Mikes-könyv árusításának lehetőségét. Miután az időközben megszűnt Aksoy Kiadó példányaihoz nem jutottak hozzá, a korai – jogdíjat nem igénylő – fordítást adták ki újra 2006-ban.¹⁵ Sadrettin Karatay fordítását Sezai Kurt „nézte át”. A kötet a Tekirdaği Kormányzóság kiadványaként jelent meg. Címlapján az ismert Mikes-érem, hátlapján a Rákóczi Múzeum az elébe állított székely kapuval, valamint az 1720. május 28-i levél részlete látható. A belső fülek közül az elsón Mikes ismertető fülszöveg, a hátsón pedig Rodostó régi látképe kapott helyett. Az eredeti kiadás két ajánlását mai politikusok ajánlásaival helyettesítették. Attila Koç kulturális és idegenforgalmi miniszter szerint „Mikes

Kelemen *Törökországi levelek* című könyve a török–magyar történelem és kultúra szempontjából jelentős dokumentum. Különös fontossága van annak, hogy egy idegen, menekült író mutatja be a XVIII. századi Törökországot.”¹⁶ Tekirdağ megye kormányzója, Aydın Nezih Doğan így kezdi sorait: „Kevés város büszkélkedhet olyan különlegességgel, mint Tekirdağ. Nem volt uralkodói székhely, de egy királynak: Rákóczinak adott otthont, egészen a haláláig. Csak ennyiből áll Tekirdağ különlegessége? Természetesen nem. Egy háromszáz évvel ezelőtti nevezetes, talán száz nyelvre is lefordított könyv az egész világon ismertté tette nevét. A képzelt nénéhez intézett titokzatos *Törökországi levelek* a világirodalom ritka kincsei közé tartoznak, amelyek Rákóczi Ferenc magyar király titkáranak, Mikes Kelemennek képzelőerejét és megfigyelőképességét, valamint tollának kifejező erejét dicsérik.”¹⁷ A továbbiakban itt is Sadrettin Karatay előszava következik.¹⁸

Bár fordítását ezúttal egy kötetben jelentették meg, az első kiadást követve a 77. és 78. levél közé – azzal, hogy „II. rész”, meglehetősen feleslegesen – betettek egy elválasztó lapot.

A három kiadás bemutatása után szólnunk kell a lényegről: a fordításokról. Mi is a fordítás? Ha a művet a tartalom és a forma egysége alkotja, a tartalmat kell kiemelni eredeti nyelvének burkából, és e kincsre vigyázva, a célnyelv adta anyaggal és eszközökkel kell(ene) az eredetinek tökéletesen megfelelő formát létrehozni. E sohasem könnyű feladat esetünkben a szokásosnál is nehezebb. Mikes ódon és ugyanakkor hihetetlenül friss nyelvezetének visszaadása nyilvánvalóan bármely nyelv esetében „feladja a leckét” a fordítónak; a török esetében azonban speciális nehézségekkel is meg kell küzdenünk. A klasszikus török irodalom, a gazdag dívánirodalom nyelve oly mértékben vett át arab és perzsa szavakat, sőt még nyelvtani struktúrákat is, hogy teljes mértékben elszakadt a beszélt nyelvtől. Az így kialakult, „oszmánli”-nak nevezett nyelvet a kortársak közül is csak a műveltek ismerték, megértése az újabb generációktól külön tanulást igényel. A XIX. századtól szinte napjainkig zajló lassú nyelvtisztítási/nyelvvívítási folyamatban kell tehát megtalálnia helyét az olvasónak, írónak – és a fordítónak is.

Ebből a szempontból első Mikes-fordítónk szerencsés döntést hozott: alapvetően nem az irodalmi, hanem a beszélt nyelv elemeiből építkezett, így a szöveg – sok kortársától eltérően – még ma is eleven, szókincese jelentős mértékben török. Viszonylag kis számban előforduló arab és perzsa szavainak egy része azóta kikerült a használatból, de a szöveggörnyezet segíti az olvasót a már-már feledésbe merülő szavak megértésében.

13 Uo., 14–15.

14 Az idei, IX. Magyar Napot halála 250. évfordulója alkalmából Mikes Kelemennek szentelték.

15 Mikes Kelemen: *Türkiye Mektupları*, Sadrettin KARATAY tarafindan tercüme edilmiştir. Yeniden gözden geçirme Sezai KURT. Tekirdağ Valiliği Yayınıdır, 2006, 263.

16 Uo., 3.

17 Uo., 5.

18 Uo., 7–9.

Az újrakiadás szerkesztője e szavak némelyikét a ma használatos szinonimákra, például a levelek keltezésében az oszmánli hónapneveket a mai török elnevezésekre cserélte.

Bármilyen gazdag is a klasszikus török irodalmi nyelv, magam sem fordulhattam az oszmánlihoz, de azt mégiscsak érzékeltetni akartam, hogy a levelek századokkal ezelőtt születtek. Mikes csevegő hangjának minél pontosabb visszatükrözésére törekedtem, az archaizálást pedig úgy igyekeztem megoldani, hogy olyan szavak esetében, ahol a nyelvújítási szó mellett legalábbis a passzív használat, vagyis az értés szintjén még él a régi szó, a ma már archaikus hatást keltő arab vagy perzsa megfelelőt választottam.

Minél nagyobb a forrásnyelvet, illetve a célnyelvet beszélő közösség társadalmi és kultúrája között a különbség, annál több esetben érezheti úgy a fordító, hogy egy-egy fogalomra nincs megfelelő kifejezés. A jelek szerint Sadrettin Karatay számára az európai/feudális rangok és megszólítások, egyes rokonsági fokok átültetése jelent kihívást. Rögtön az első: elgondolkodtunk-e valaha azon, hogy az „édes néném” pontosan milyen rokona, vagy rokona-e egyáltalán a fikció megteremtőjének? S. Karatay az „abla” szót használja, amely idős lánytestvért, nővért jelent. (Jómagam – miután az évődő udvarlás hangja szerintem idősebb nőt sejtet – az eredetileg anyai ági nagynénit jelentő, de általánosságban az idősebb nők megszólítására is használt „teyze” szót választottam.) Ugyanakkor „Pápay sógor”-t és „Sibrik uram”-at például egyként „dayi”-nak, azaz „anyai nagybácsi”-nak, „Zay úrfi”-t pedig „Bey”-nek, azaz „úr”-nak titulálja. A speciális magyar „-né” „Madam Bercsényi”, „Madam Kajdácsi” alakban jelenik meg nála. Félreértés, hogy a „zágoni bíró”-t „hâkim”-nak fordítja, mert ez a szó a jogi értelemben vett bírót jelenti; a „nemes” jelző helyett pedig a „kibar” szót alkalmazza, holott ez a magyar szó „finom, emelkedett stb.” jelentését tükrözi.

A legtöbb problémás megoldás a keresztény vallás fogalomkörében születik. Például a „purgatórium”-ot „cehennem”-nek, azaz „pokol”-nak, a „pogány”-t „putperest”-nek, azaz „bálványimádó”-nak, a „barát”-ot „keşiş”-nek, azaz „remeté”-nek fordítja; a „szent” pedig franciásan „Saint”-ként jelenik meg. A „mise” vagy az „áldozás” fordítására több kísérletet is tesz, az „utolsó kenetből” viszont egyszerűen „gyónás” lesz. Hogy a „sátoros ünnep” vagy a „virágvasárnap” tükörfordítása mond valamit a török olvasónak, abban kételkedem. Bizonyára az iszlám áldozati ünnep hatására fordította Mikes „nálunk bárányt szentelnek a templomban” mondatát „nálunk a templomokban bárányt áldoznak”-ra

(80. levél). Kissé különösnek hat keresztény vonatkozásban az „Allah” megnevezést látni, amikor létezik a török „Tanrı”, azaz „Isten” szó is.

Nem szándékom az alapvetően jó fordítás kisebb-nagyobb hibáit hosszasan sorolni, de meg kell említenem, hogy néhány régies vagy ritkább szóba, kifejezésbe beletörött a fordító bicskája. Csak néhány példa: a „munkás emberek”-ből „işçiler” – vagyis munkások lesznek; a „deák nyelv” „diák v. tanulónyelv”; a „hatodfél” nála hat és féllel, a „harmadfél” három és féllel egyenlő; nem érti meg, hogy a Rákóczi hagyatékban szereplő asztalok, székek szétszedhetők – szerinte mind más és más formájú (118. levél); s az „oldalborda” tükörfordítása sem keltheti a török olvasóban az asszonyok képzetét...

A 3. kiadás egyrésről gondatlanságot, másrésről viszont igen nagy gondosságot mutat. Előbbire példa, hogy az 1. kiadás előszavának XII–XIII. oldalát teljesen kihagyták, pedig ha a szöveg tartalmi ugrása nem is, legalább az így félbemaradt mondat feltűnhetett volna. Az, hogy az idegen nevek írása hibás, hogy nem tűnik fel a lábjegyzetek csúsztatása (103. levél), még „természetes”-nek vehető, az sem olyan nagy csoda, a számokkal se könnyű bánni, pl. XI. Lajosból S. Karataynál XII., viszont S. Kurtnál már 52. (!) lesz (53. levél); de hogy török történelmi személy nevéből is sikerül értelmetlen sajtóhibát előállítani (Patrona, 92. levél), az kissé meglepő. Az újrasedés során előállt sajtóhibák okozta értelmetlenségek közül elégedjünk meg két mulatságos példa idézésével: a nosztalgiával emlegetett kolduslábra vonatkozó lábjegyzetben szereplő „börekfésleség”-ből, azaz tésztafésleségből „böcek” vagyis „bogár, rovar” lett (63. levél). „A hintó pedig igen ritka a kéd városában” – írja Mikes a 80. levélben. A „város” jelentésű „şehir” helyére a „folyó” jelentésű „nehir” került...

Másfelől nagy gondossággal gyomlál ki mindent, ami akár a legkisebb mértéken sérti nemzeti önrzetét. Például: „Eb szokás, kutya szokás!” – jegyzi meg Mikes, miután török vendéglátóik elkapkodták előlük az ételeket (3. levél), de ezt a megjegyzést Sezai Kurt feleslegesnek ítéli. Ugyanígy a cenzori húzás áldozata lett a 4. levél költői kérdése: „Micsoda nyájasságért kívánhatja hát valaki a török barátságot, hanem csak éppen valamely haszonért?”

A Rodostó lakosságát bemutató (alapvetően pozitív hangú) 42. levélből a következők találtak kihagyandónak: „De mindezekre nem kell azt mondani, hogy a lakosokat nyomorgatja a török; mert ha a magát megadja, aztán csendességben marad, és csendesebben, mint nálunk.”

A „Constancinápoly megvétele”-ről szóló 63. levélből törli a kortársakra való utalást: „A mostani törökök

nem hogy olyan nagy munkákat vinnének végben, de eszékbe sem jutna.” Ugyanebben a levélben szerepel egy szép görög leány lefejezésének históriája, ez szintén fennakad a rodostói szerkesztő rostáján. Itt kell azonban elmondanom, hogy jómagam a fordítást még írógépen készítettem, majd a kéziratot postáztam Isztambulba, ezután pedig már csak a kész könyvet láttam. Így már a kézbevételekor sajnálattal láttam, hogy kontrolszerkesztőm jó szándékú javításai következtében bekerült néhány kisebb-nagyobb hiba, de a Kurtéhoz hasonló vallásvédő buzgalmának eredményére csak most, a három kiadás összevetésekor döbbentem rá: mindkét mai szerkesztő lezárta a sorompót a törökök vallásáról, illetve a Mohamed prófétáról írottak előtt. (179., illetve 180. levél). De Kurt szemérmesen kitörli még azt a passzust is, amely szerint a volt férj

engedelmeivel tölthet egy éjszakát egy férfival az az elvált asszony, akit férje újra el akar venni (70. levél).

A 156. levélben szereplő „embertelen török” a rodostói kiadásban elveszíti ezt a dehonesztáló jelzőt; míg a nemzeti büszkeség kihagyásra, a lokálpatriotizmus beszúrásra készítette szerkesztőnket: a 34. levél előtt „az első levél, amely a Tekirdağba menetelről szól”, a 36. előtt „az első levél Tekirdağba” megjegyzést tartotta szükségesnek.

E példák hatására végezetül jegyezzük meg büszkén mi is, hogy a törökök közmondásos magyarszeretetének első megnyilatkozásait Mikesnél találjuk: „Való, a törökök szeretnek bennünket” – állapítja meg szinte az érkezés után (4. levél); s megállapítását évek múltán is megerősíti (59. levél): „akárhol találjunk törököket, mindenütt jó szívvel látnak minket, mert a török leginkább a magyarokat szereti.”

VÖRÖSMARTY MIHÁLY

Mikes búja

*Hányóddál: tengerré lett a sok baj alattad,
Vésszé a balsors, mely űz vala, fejedelem, s most
Semmi nem oly csendes, mint sírlakod a rideg éjben.
Tégedet a hajnal még alva hagy, a delelő nap
Alva talál, nyugodalmadból ragyogása nem ébreszt.
Még, melyen viharok megharcolnának időnként,
Kő sincs hamvaidon. Pusztán és jeltelenül áll
Kis halmod, s egyedül vagyok én mellette kesergőd
Hontalan agg, lét és nem lét közt ingatag árnyék.
És mi az én könnyem? Olcsó nedv tört szűnek eréből
Régi ütődéstől mindennapos árja szememnek.
S oh egek, oh isten! neked ennyire kell vala jutnod,
Hogy siratód ily sok harcmunkáidnak utána
Én legyek, oh te, kiért országnak kellene sírni.
Melynek halma föld itt, ellenség földje: nem ösmer;
Melyben alászállott híreddel előbbi szerencséd,
Árva hazád tiltott nevedet nem zengheti többé.
Vajha ne érezd ezt a súlyos földnek alatta,
S hogy fejedelmi porod nincs emlékezve, ne tudjad:
Ím élő emlék vagyok én, bú rajtam az írás,
És ha magyar tán még e gyászos földre vetődik,
Elmondom neki: „Itt nyugszik fejedelme hazádnak,
Számkivetett onnan, mert nem vala benne szabadság.”*